

Jolanta Reingardienė

Europos lyčių lygybės strategija: kintančios lyčių politikos privalumai ir grėsmės

Santrauka

Lyčių dėmens integravimo strategija Europos Sąjungoje žymi XX a. pabaigos lyčių lygybės paradigmos kaitą; paradigmos, kuri ilgą laiką apėmė vienodo lyčių traktavimo, lyčių lygių teisių ir galimybių formalizavimą. XX a. antroje pusėje feministinis judėjimas privertė pasaulio bendruomenę iš naujo apsvarstyti lyčių santykį, lyčių ir lytiškumo skirtumus, skirtingas vyrų ir moterų patirtis, jų mąstymą ir savęs suvokimo būdus. Ši strategija - dėl aktyvaus moterų socialinio judėjimo - darėsi neatsiejama ES politinio diskurso dalis. Straipsnyje pateikiamos istorinės ES lyčių dėmens integravimo strategijos prielaidos, analizuojami jos novatoriškumo aspektai ir galimos grėsmės. Analizuojant lyčių dėmens strategijos įgyvendinimo kliūtis įvairiose šalyse, įskaitant Lietuvą, atsižvelgiama į ideologinius, kultūrinius, institucinius ir politinius veiksnius bei savitus lyčių kontraktų tipus, kurie susiformavo dėl šių veiksnių.

Įvadas

Lyčių dėmens integravimo strategija (*gender mainstreaming*) – novatoriškas ir radikalus politinės minties ir veiksmo transformacijos projektas. Transnacionalinių tinklų ir globalinio moterų aktyvizmo plėtra XX a. pabaigoje sudarė prielaidas lyties dimensijos integravimui į visus ES viešosios politikos lygmenis pasitelkiant savitą metodologinį būdą, kuris nuo tol laikomas pažangiausiu įrankiu, siekiant išplėsti lyčių problemų socialinį ir politinį matomumą bei transformuoti esamą lyčių tvarką progresyvios reformos keliu. Ilgą laiką Europoje lyčių lygybė buvo apibrėžiama kaip lyčių vienodas traktavimas, vienodos galimybės ar lygios teisės tokiaame kontekste, kuriame moterys tų visaverčių teisių ir galimybių neturėjo. Tačiau ilgai pastebėta, kad toks moters „problemų“ sprendimas tik sustiprina tradicinės lyčių tvarkos *status quo*, o ne ją transformuoja.

Ambicinga lyčių aspekto integravimo strategija privertė ES valstybes nares peržiūrėti savąsias lyčių lygių galimybių politines nuostatas, socialinės gerovės sistemas ir jų siūlomas skirtingas lyčių gerovės priemones, taip pat institucines struktūras ir jų organizavimo mechanizmus. Unikalus

istoriniai, ideologiniai ir sociokultūriniai veiksniai suformavo savitą kiekvienos šalies lyčių lygybės sampratą ir priemones šiam tikslui pasiekti. Radikalus, tradicines tiesas ir visuomenėje išgalėjusius mąstymo būdus griauantis požiūris, išreikštas ES lyčių aspekto integravimo strategijoje, atkreipia dėmesį ne tik į moterų, bet ir į vyrų problemas.

Šio darbo tikslas - pateikti lyčių dėmens integravimo strategijos sampratą, jos novatoriškus teorinius aspektus bei praktines įgyvendinimo kliūtis. Darbe analizuojami ideologiniai, kultūriniai, instituciniai, politiniai ir teisiniai veiksniai, kurie lėmė skirtingus ES šalių lyčių dėmens integravimo strategijos įgyvendinimo modelius. Lietuviškąją strategijos variantą apibūdina politinio išsipareigojimo trūkumas ginant lyčių lygybės principus, neadekvati strategijos samprata ir įgyvendinimo fragmentiškumas. Šiame darbe remiamasi Lietuvos ir ES oficialiais dokumentais, moksline literatūra, kokybinio ir kiekybinio tyrimų duomenimis. Darbe analizuojami Lietuvos lyčių politikos ekspertų vertinimai¹, pateikti 2004 m. balandžio-gegužės mėn. Straipsnyje taip pat remiamasi reprezentatyvios Lietuvos gyventojų

apklausos², kurią atliko TNS Gallup 2004 m. liepos mėn., rezultatais. Apklausa buvo vykdoma tiesioginio interviu metodu. Ji reprezentuoja visos Lietuvos 15-74 metų amžiaus gyventojų nuomonę. Atrankos dydis – 500 respondentų.

Lyčių aspekto integravimo strategijos istorinės prielaidos

Lyčių dėmens integravimo politinis diskursas siejamas su feministinio judėjimo atgimimu XX a. antroje pusėje Vakarų Europoje ir JAV. Vienas iš pagrindinių tikslų, jungiantis visas šiandien jau globalaus feministinio judėjimo atmainas, – pagerinti moterų padėtį visuomenėje. Feministinio judėjimo atgimimas metė iššūkį androcentriškam pasaulio suvokimui (kuriame vyriška tvarka yra laikoma norma), seksizmui ir mizoginiškai kultūrinei tradicijai.

Šis sąjūdis siekė sugriauti visuomenėje įsigalėjusius mąstymo būdus, galios struktūras ir tradicinio mokslo tiesas (Gruodis 1995). Feminizmo ideologijos šalininkai siekė kurti alternatyvius mąstymo būdus ir metodus, naujas pažinimo ir žinojimo sritis. Pirmiausia jiems reikėjo paneigti nuostatą, kad egzistuojantys lyčių skirtumai yra biologiskai nulemti. Iki pat praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio pradžios moterų patyrimas dažniausiai buvo interpretuojamas kaip „natūraliai“ nulemtas ar biologiskai determinuotas, todėl neproblematiškas, nevertas mokslinio dėmesio ir politinių pastangų.

Svarbus konceptualinis lūžis įvyksta kartu su socialinio konstrukcionizmo sąjūdžiu socialiniuose moksluose. Pagaliau suvokta, kad socialiniai santykiai tarp lyčių negali būti nusakomi remiantis tik biologiniais ypatumais. Dėl šios priežasties Rubin (1975) pasiūlė *sex/gender* dichotomiją, siekdama, kad tik biologiniai lyčių aspektai būtų atskirti nuo tų empiriskai patiriamų engimo būdų, kuriais remiantis yra organizuojamas tiek biologinis, tiek socialinis „pasaulis“.

Lyties, kaip socialinės konstrukcijos, samprata, padėjo atskleisti socialinį vyriškumo

ir moteriškumo pobūdį, socialinę lyčių santykių kilmę ir kultūrinį moteris engiančių struktūrų pobūdį. Šiandien lytis apibrėžiama kaip kultūrinės vyriškumo ir moteriškumo reikšmės ir simboliai bei tuo pagrindu organizuotas hierarchinis vyrų ir moterų pasiskirstymas visuomenės socialiniuose institutuose ir kitose socialinėse sąveikose. Tai – socialinis-struktūrinis reiškinys, kasdien kuriamas, reprezentuojamas ir legitimuojamas socialinis institutas. Lytis negali būti atsietas nuo kitų socialinių santykių ir nelygybės formų, pavyzdžiui, socialinės klasės, rasės/etniškumo ar seksualumo, kurios, veikdamos išvien, sukuria sudėtingą engiančių struktūrų kompleksą arba dvigubos ar net trigubos deprivacijos sąlygas daugeliui pasaulio moterų.

Politiniame lygmenyje reikėtų skirti keletą pozityvių XX a. pabaigos *lyčių lygybės* sampratos kaitos tendencijų. Pirmoji iš jų susijusi su 1995 m. JT Pasauline moterų konferencija Pekine, kurioje didelis dėmesys buvo skirtas lyčių lygybės programų įvertinimui. Buvo pripažinta, kad ankstesnė strategija ir jos metodai, siekiant moterų ir vyrų lygybės, nebuvo veiksmingi, be to, ir pati lyčių lygybės kaip moterų ir vyrų vienodų galimybių samprata yra ydinga. Lygių galimybių ir teisių užtikrinimas moterims tokioje sistemoje, kurios funkcionavimo pagrindai laikomi norma ir nekvestionuojami, tik sustiprina tradicinės lyčių tvarkos *status quo*, o ne ją transformuoja (Mazur 2002). Vienas iš progresyviausių šios pasaulinės moterų konferencijos rezultatų – naujos *lyčių lygybės* sampratos ir metodologijos apibrėžtis, kuri nuo to laiko vadinama lyčių dėmens integravimo strategija. Valstybės, kurios patvirtino Bejingo veiksmų planą, įskaitant Lietuvą, įsipareigojo integruoti šią strategiją į politinius procesus ir vykdyti joje apibrėžtas nuostatas.

Antrasis pasiekimas susijęs su 1997 Europos Bendrijos Amsterdamo sutartimi³ ir jos 13 straipsnyje numatytais Ministrų Tarybos įgaliojimais imtis „atitinkamų veiksmų“ kovojant su diskriminacija dėl lyties, rasės ar etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalės, amžiaus ir seksualinės orientacijos. Šis

straipsnis praplėtė Europos komisijos įgaliojimus, jos kompetencijos ir politinės intervencijos ribas lyčių lygybės srityje, nes iki tol beveik keturis dešimtmečius ES lyčių lygybės politika buvo iš esmės orientuota tik į vienodo užmokesčio principo taikymą (1957 m. Romos sutarties 119 straipsnis).

Lyčių lygybės samprata ekonominiame sektoriuje praplečiama; dabar moterys gali tikėtis ne tik vienodo užmokesčio už vienodos vertės darbą, bet ir apskritai vienodų galimybių darbo santykių srityje. Dar daugiau, paskutiniame praėjusio amžiaus dešimtmetyje dėl Jungtinių Tautų didesnių galių suteikimo (*empowerment*) strategijos įtakos Europos komisijos visiškai ekonominis požiūris į lyčių lygybę pamažu kinta, pripažįstant poreikį subalansuoti moterų ir vyrų dalyvavimą priimant sprendimus visuose visuomenės lygmenyse. Nors lyčių lygybės aspektai daugelyje sričių įgavo tik formalų pobūdį, ši XX a. pabaigos politinė intervencija moterų teisių srityje laikoma sėkmingiausia Europos komisijos socialinės politikos sritimi.

Kaip rodo atskirų šalių nacionalinės ataskaitos, lyčių dėmens integravimo strategijos samprata ir įgyvendinimas atskirose ES valstybėse narėse skiriasi. Vienose šalyse ji vis dar suprantama tik lygių galimybių ar lygybės prasme, kitose - siekiama vienodo dalyvavimo, vykdomi politikos įgyvendinimo monitoringo ir poveikio lytims vertinimai ar net valstybinių institucijų reformos. Kad ir kaip bebūtų, ši strategija – tai radikalus iššūkis visai patriarchalinei sistemai, kuri akivaizdžiai ir subtiliai priešinasi radikalioms reformoms ir privers dar ne vieną dešimtmetį laukti suvokimo, kad ilgalaikiai moterims palankūs pokyčiai yra didelis ne tik moterų, bet ir vyrų laimėjimas.

Lyčių aspekto integravimas – novatoriška lygybės strategija

Lyčių dėmens integravimo strategija žymi minties ir veiksmo paradigmos kaitą, lyginant ją su ankstesnėmis politinėmis gairėmis, siekiančiomis lyčių lygybės. Šiuo naujuoju

požiūriu iš esmės siekiama pakeisti vyriškosios perspektyvos dominavimą ir transformuoti organizacijų androcentrizmą (Rees 1998). Tai - moterų ir vyrų skirtumus pabrėžianti ir vertinanti strategija, besipriešinanti užmojams paversti moteris „problema“ ir padėti joms integruotis į vyrišką institucinę ir simbolinę tvarką jos iš esmės nekeičiant.

Kaip teigia Fraser (1994), lyčių aspekto integravimo strategija – tai ambicingas opozicijų griovimo ir viešosios/privačios sričių veiklos integravimo projektas, kurios pagrindas – lyčių vaidmenų ir jų kultūrinių kodų dekonstravimo strategija. Tai pliuralistinis požiūris, prieštaraujantis lyčių nelygybei, bet ne lyčių skirtumams, ginantis piliečių teises į skirtingas lyties tapatybes ir lygias „skirtingų“ piliečių teises. Lyčių dėmesio integravimo strategijos atspirties taškas – poreikis pakirsti struktūrines lyčių nelygybės šaknis ir integruoti lygių galimybių mąstymą į politinius procesus įvairiuose lygmenyse.

Politikos ir institucijų organizacijos pertvarkymas turi sąlytį su visomis socialinės gerovės sritimis – švietimo sistema, mokymu, darbo rinka, socialine politika, viešosiomis paslaugomis ir t.t. Atitinkamai tradicinis vyro-šeimos maitintojo, žmonos-namų šeimininkės vaidmenų modelis turi būti pakeičiamas nauju individualizuotu lyčių kontraktu, palankesniu lyčių lygybei įgyvendinti. Tai iššūkis patriarchalinių santykių simbolinei tvarkai, bandymas demaskuoti tradicinio lyčių kontrakto institucionalizacijos mechanizmus bei nuosekliai griauti visuomenėje įsigalėjusius mąstymo būdus ir dominavimo struktūras. Vietoj to siūlomas naujas kontraktas – individualumo, nepriklausomybės ir lygiaverčio skirtingumo prielaida, pagal kurią abi pusės vienodai dalintųsi ne tik viešosios sferos teikiamomis galimybėmis ir gėrybėmis, bet ir namų ūkio išipareigojimais.

Lyčių dėmens integravimo strategiją galima laikyti novacija. Ji žymi perėjimą nuo vertikalios/„specialios“ dėmesio moterų klausimams prie horizontalaus bendro lyčių santykių diskurso, kuriame socialiniams klausimams nustatomi nauji prioritetai. Antra,

strategijos plėtra sudaro prielaidas naujų politikos instrumentų paieškai. Pavyzdžiui, vykdant tęstinę politinių ambicijų ir spendimų vertinimą reikalingi atitinkami lyčių (ne)lygybės rodikliai, nauji tyrimo metodai ir matavimo instrumentai. Trečia, revoliuciniai strategijos tikslai (pavyzdžiui, lyčių nelygybės panaikinimas) novatoriškai siejami su racionaliais viešojo administravimo instrumentais; arba, kaip teigia Woodward (2003), įgyvendinant strategiją, reikia nepraleisti progos pasinaudoti biurokratiniais įrankiais - tam, kad įgyti galią apibrėžti lyties reikšmes ir daryti poveikį struktūroms.

Kintančios lyčių politikos grėsmės

Kaip minėta, lyčių aspekto integravimo strategija gali būti laikoma institucine novacija, kuri reikalauja reflektivaus politikos poveikio lyčių santykiams įvertinimo. Tačiau iki kokio lygmens „vyriška“ politinė aplinka yra jautri lyčių aspektui? Heikkinen (cit. iš Woodward 2003) atkreipia dėmesį, kad „*mainstream*“ sąvoka feministinėje anglosaksų terminologijoje reiškia „*malestream*“ arba dominuojanti vyriška kultūra. Atitinkamai, „*mainstreaming*“ reikštų susitaikymą su dominuojančia kultūra. Lyčių aspekto integravimo strategijos apibrėžties įvairovė rodo, kad vyksta nuolatinės lyties sampratos kompromisų paieškos. Praktiniame lygmenyje organizacijos paprastai renkasi jų institucinei kultūrai artimesnę lyčių dėmens integravimo sampratą, kuri kartais gerokai nutolsta nuo originaliosios Jungtinių Tautų koncepcijos.

Viena iš pagrindinių strategijos įgyvendinimo problemų – jos sutapatinimas su lygiomis galimybėmis. Kaip teigia Schalkwyck ir Woroniuk (1998), lygių galimybių samprata ES kontekste istoriškai buvo suprantama remiantis žmogiškųjų išteklių perspektyva, kurios tikslas - vyrų ir moterų vienodų galimybių darbo rinkoje užtikrinimas. Europos komisijos tik ekonominis požiūris į lyčių nelygybę lėmė tai, kad 1996 m., komisijai pritarus lyčių dėmens integravimo strategijai, ji tampa iš esmės orientuota į darbo rinką ir

lygių galimybių darbo rinkoje užtikrinimą.

Visgi lyčių aspekto strategija yra žymiai ambicingesnis projektas nei vien tik lygių galimybių užtikrinimas. Šių strategijų skirtumą vaizdingai aprašė Nelen ir Hondeghe (2000), kurios lygių galimybių politikos analizei taikė namo analogiją. Individualus Europos lyčių lygybės namas ilgą laiką atstovavo vertikaliajai politikai, kurioje aktyviausiai dalyvavo moterys. Trijų aukštų ir pamato analogija siejama su lygių galimybių požiūrio kaitos chronologija.

Tvirtas namo pamatas siejamas su politinėmis struktūromis, kurios rėmė lygių galimybių politikos plėtrą. Pirmame aukšte buvo vykdomos teisinės antidiskriminacinės reformos ir užtikrinami nauji lyčių lygybės standartai (Rees [1998] pavadino šį etapą „*tinkering*“). Antrame aukšte imamas specialiu priemonių spręsti praeities diskriminacinių patyrimų pasekmes („*tailoring*“). Abiejuose etapuose vyras laikomas norma ir sėkmės standartu, o moterų galimybės formaliai buvo sulygintos su vyrų galimybėmis. Tuo tarpu viršutiniame aukšte išikūrusią lyčių aspekto integravimo strategiją atliepia modernus architektūrinis mąstymas, kuris lyčių (ne)lygybę sieja su naujais lyčių santykių ir institucinės tvarkos modeliais, taigi siekia iš esmės rekonstruoti namą, išgriauti moterų politinio geto sienas ir pakeisti namo paskirtį kaimynystėje („*transforming*“).

Kita grėsmė susijusi su atsakomybės už lyčių aspekto strategijos vykdymą klausimais. Lyčių klausimai ES lygmenyje dažniausiai rūpėdavo tik specialioms moterų vykdomosios valdžios struktūroms, o lyčių monitoringo funkcijos išplėtimas į visus politikos sektorius reikalauja ne tik profesionalių žmogiškųjų išteklių, bet ir palankaus vertybinio konteksto, t.y. tai ne tik profesionalizmo, bet ir kultūros klausimas. Tik savaime suprantamomis laikomos procedūros gali tapti institucija. Kaip teigia Woodward (2003), strateginė lyčių aspekto integravimo problema – sukurti lyčių klausimų suasmeninimo mechanizmus, kad lyčių monitoringo funkcijos taptų kasdieniniu administraciniu Weberio *idealiojo tipo* androginiško valstybės tarnautojo ritualu (kaip,

pavyzdžiui, biudžeto skirstymas). Akivaizdu, kad tokių mechanizmų paieškas apsunkina tai, kad lyčių kalba vis dar nėra visuomenės bendrinės kalbos dalis. Kita vertus, visiems suprantamos kalbos ir naujų normatyvinių standartų paieškos gali sukurti naujas išnaudojimo ir marginalizacijos formas.

ES lyčių kontraktų tipai

Lyčių aspekto integravimo strategijos įgyvendinimas ES atskleidžia kompleksiską socialinį ir ekonominį kontekstą bei nacionalinius skirtumus ir pasiekimus, kovojant su lyčių diskriminacija.

Šiaurės ir daugelyje naujų ES šalių moterų ir vyrų ekonominio aktyvumo tempai bei užimtumo rodikliai yra aukšti. Išsimokslinimo lygis yra santykiškai aukštas, didžioji dalis vyrų ir moterų dirba visiško užimtumo sektoriuje. Pagrindinė lyčių lygybės problema šių šalių užimtumo srityje – didelė profesinė ir vertikalioji lyčių segregacija darbo rinkoje. Šiaurės šalyse daugiausia moterų dirba viešajame sektoriuje, t.y. švietimo, sveikatos, socialinio darbo srityse. Moterų integraciją į darbo rinką šiose šalyse paspartino valstybės dėmesys viešosioms vaikų ir pagyvenusių žmonių priežiūros paslaugoms.

Valstybė, plėtodama šių socialinių sluoksnių priežiūros infrastruktūrą, vaidina svarbų vaidmenį, siekdama palengvinti profesinių ir šeimos vaidmenų bei išsipareigojimų suderinamumą (svarstomi vaikų priežiūros subsidijų, steigiamų priežiūros centrų, patrauklaus apmokestinimo, valstybinio švietimo finansavimo klausimai). Tiksliausiai šių šalių lyčių santykių kontraktas apibrėžiamas kaip dvigubo šeimos maitintojo modelis⁴. Pagrindinės šių šalių lyčių problemos susijusios su kultūriškai moterims priskiriama didžiausia atsakomybe už namų ruošos darbus ir darbo rinkoje vyraujančia lyčių segregacija (Drew 1998; Crompton 1999).

Kontinentinės Europos šalyse (Olandijoje, Vokietijoje, Austrijoje, Liuksemburge) ir Jungtinėje Karalystėje moterų dalis visiško užimtumo srityje yra mažesnė nei vyrų, be to,

jos dominuoja dalinio užimtumo sektoriuje. Šiose šalyse dominuoja vyro-šeimos maitintojo ir žmonos, dirbančios nepilną darbo dieną bei prižiūrinčios namus, kontrakto tipas (Drew 1998). Nors šis modelis yra dominuojantis, moterų pasirinkimas dirbti dalį darbo dienos ne visada yra savanoriškas. Viešosios vaikų ir pagyvenusių žmonių priežiūros paslaugos šiose šalyse nėra taip gerai išplėtos kaip Šiaurės šalyse, be to, pirminė atsakomybė už namų ruošą tenka moteriai. Tokiomis sąlygomis moterims, auginančioms mažamečius vaikus, dalinis užimtumas tampa vienintele alternatyva.

Pietų Europos šalyse – Graikijoje, Italijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje – dalinis užimtumas yra žymiai mažiau paplitęs nei kitose šalyse, o moterų užimtumo ir ekonominio aktyvumo lygis yra žemesnis nei vyrų. Daugiausia dirbančių moterų dirba visą darbo dieną. Šiose šalyse šeima yra gerovės sistemos atrama ir pirminis globos šaltinis. Lyčių darbo pasidalijimas į viešą/vyrišką ir privačią/moterišką sferas yra akivaizdesnis nei kitose šalyse. Lyčių kontraktas šiose šalyse išgyvena pereinamąjį laikotarpį: transformuojasi iš vis dar dominuojančio vyro-šeimos maitintojo, žmonos-namų šeimininkės į dvigubo šeimos maitintojo modelį (jis tampa ypač patrauklus tarp jaunesnės kartos asmenų). Be to, didėjantis moterų užimtumas ir valstybės nepakankamas dėmesys institucinei vaikų priežiūrai tiesiogiai veikia vis mažėjančių gimstamumo lygį šiose šalyse (išskyrus Prancūziją, kurioje viešosios vaikų priežiūros paslaugos yra labiau prieinamos nei kaimyninėse pietų šalyse).

Nepaisant aukščiau išvardintų skirtumų, visoms šioms šalims būdingos ir tam tikros bendros diskriminacijos problemos, kaipantai darbo rinkos segregacija ar lyčių vaidmenų pasidalijimas šeimoje. Šie saviti istoriškai susiformavę lyčių kontraktų tipai ir jų pereinamosios būsenos sudaro specifines kliūtis kiekvienoje šalyje adekvačiam lyčių aspekto integravimo politikos įgyvendinimui.

Lyčių aspekto strategijos įgyvendinimo ypatumai Europos Sąjungoje

Pirmieji istoriniai moterų pasiekimai lyčių lygių galimybių srityje yra susiję su jų pilietinių ir socialinių teisių įtvirtinimu teisinėje sistemoje. Vienokio ar kitokio pobūdžio antidiskriminaciniai įstatymai, įtvirtinantys bent minimalius socialinius standartus arba lygias galimybes viešajame sektoriuje XX amžiuje tapo beveik visų ES šalių teisine norma. Tačiau realybė pasirodo esanti daug sudėtingesnė nei ją apibrėžiančios teisinės normos. Nepaisant iš pažiūros nepriekaištingos teisinės bazės, beveik visose ES šalyse lyčių lygių galimybių įgyvendinimas ekonomikos sektoriuje išlieka problemiškas, o politinės ir teisinės antidiskriminacinės priemonės akivaizdžiai nepakankamos. Lygių teisių įtvirtinimas dar jokių būdu nereiškia pasekmių lygybės. Šiaurės šalių patirtis rodo, kad įgyvendinant lyčių galimybių politiką užimtumo srityje, principinį vaidmenį vaidina moterų atstovavimas priimančiais sprendimais ir strateginiai ideologinių bei institucinių kliūčių šalinimo mechanizmai (Ellina 2003).

Skirtingus ES lyčių nelygybės modelius iš esmės lemia istorinė ideologinė individo ir šeimos/bendruomenės svarbos visuomenėje samprata bei valstybės vaidmuo socialinės gerovės procesuose. Šiaurės šalis charakterizuoja piliečių universaliosios lygybės ideologija ir jos lygių galimybių, pilietybės (socialinių teisių individualizacijos) ir socialinės partnerystės principai. Teisinėje lyčių santykių reguliavimo plotmėje iš esmės ginamos individų kaip piliečių, o ne kaip darbo rinkos dalyvių teisės. Tokiose šalyse kaip Vokietija tradicinė šeima yra pagrindinė visuomenės atrama; lyčių papildomumas skirtingumo pagrindu yra vienas iš esminių visuomenę organizuojančių principų. Jungtinėje Karalystėje dominuoja liberalioji lygybės samprata, kurios pagrindas – individų laisvas apsisprendimas ir vienodos galimybės dalyvauti formaliai lygiaverčiuose ekonominiuose mainuose (Behning, Pascual 2001). Šios skirtingos ideologinės nuostatos sukuria iš esmės skirtingas lyčių aspekto

integravimo strategijos prielaidas, priemones ir įgyvendinimo būdus.

Kaip teigia Duncan ir Pfau-Effinger (2000), skirtingos lyčių kontraktų sąlygos subtiliai veikia lyčių vertybinį psichologinį lygmenį. Moterų nenoras siekti karjeros, pradėti verslą ar dalyvauti politikoje neturi jokio natūralaus pagrindo. Tai patriarchalinio mąstymo, požiūrio ir struktūros rezultatas, kurie nubrėžia moteriai jos ribas visuomenėje ir kontroliuoja, kad jos nebūtų peržengtos. Nors daugumos šalių nacionalinės veiksmų programos numato priemones, orientuotas į patriarchalinės tvarkos ir esamų tradicinių lyčių modelių reorganizaciją, tuo pat metu didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas ideologiniams veiksniams (dominuojančiai karjeros, politinės kultūros, darbo namų ūkyje, tėvystės/motinstės įgūdžių sampratai ir pan.). Formuojant ir įgyvendinant tam tikras politines gaires, pamažu turi būti keičiama dominuojanti vyriška samprata, sąlygojanti nepageidaujamas net ir pačių originaliausių priemonių įgyvendinimo pasekmes.

Lyčių nelygybės modelių transformacija taip pat susijusi su institucinių struktūrų reformomis. Siekiant palengvinti moterų integraciją į darbo rinką bei sudaryti palankesnę kontekstą šeimos ir darbo vaidmenų suderinimui, ES šalyse vykdomos trejopo pobūdžio institucinės reformos: vykdoma viešosios priežiūros paslaugų infrastruktūros plėtra, diegiami paslankesni vaikų priežiūros atostogų modeliai, vykdoma naujų darbo laiko alternatyvų paieška (Crompton 1999). Pozityviausias šių institucinių permainų simptomas yra tai, kad pagaliau šeimos ir darbo vaidmenų derinimo politikos objektu tampa ne tik moterys, bet ir vyrai.

Viešųjų priežiūros paslaugų tinklo plėtra yra vienas iš sėkmingiausių lyčių lygybės projektų Šiaurės šalyse. Olandijoje, Vokietijoje, Austrijoje ir Liuksemburge, priešingai, vaikų ir pagyvenusių žmonių priežiūros paslaugos neatitinka visuomenės poreikių nei kiekybės, nei kokybės prasme. Dėmesys šeimos ir profesinio gyvenimo derinimo priemonėms (*reconciliation policy*) yra vienas iš pagrindinių

Europos lyčių aspekto integravimo politikos prioritetų. Nepaisant ES lygių galimybių politikos teikiamų privalumų priežiūros paslaugų plėtrai, ji dažnai kritikuojama dėl ydingos lygybės sampratos. Šioje lygybės strategijoje tradicinis vyriško vaidmens modelis laikomas norma, o paslaugų plėtra, kaip manoma, turėtų palengvinti moterims pritaipyti prie ši modelį reprezentuojančios tvarkos. Tačiau, kaip teigia Fraser (1994), siekiant užtikrinti vienodas moterų ir vyrų galimybes socialiai pripažintose ir vertinamose veiklos sferose, mažai dėmesio skiriama androcentriškų tos socialinės vertės apibrėžties ir matavimo kriterijų analizei.

Vokietijos ir Austrijos nacionalinėse užimtumo strategijose didelis dėmesys skiriamas paslankių vaikų priežiūros atostogų modelių plėtrai, atsižvelgiant į šių valstybių socialinės gerovės sistemos ir tradicinės šeimos santykį. Dar kitų ES šalių instituciniai sprendimai yra susiję su paslankesnių darbo organizavimo ir naujų darbo laiko alternatyvų paieška. Šioje srityje labiausiai pažengusios Šiaurės šalys. Vokietijoje, Liuksemburge, Jungtinėje Karalystėje, Olandijoje taip pat paplitęs moterų dalinis užimtumas, tačiau skirtingos sąlygos įvairiose šalyse lemia įvairias jo organizavimo ir turinio formas.

Pavyzdžiui, ES darbo rinkos analitikų nuomone, dalinis užimtumas Jungtinėje Karalystėje yra daugiau darbo jėgos valdymo strategijų, o ne lygių galimybių politikos rezultatas (Fraser 1994). Olandijoje, priešingai, savanoriškas dalinis moterų užimtumas yra viena iš politinės strategijos gairių, siekiant didesnio moterų užimtumo ir jų integracijos į darbo rinką, kartu užtikrinant joms patrauklias socialinės apsaugos garantijas. Nepaisant šių privalumų, pripažįstama, kad dalinis užimtumas vis dėlto neišsprendžia moterų ekonominės priklausomybės arba lyčių pajamų, atsakomybės ir galios nelygybės problemos, todėl Olandijoje pajamų nelygybę siūloma spręsti pagal suderintos atsakomybės scenarijų, kuris pamažu transformuotų šios šalies lyčių tvarką į dvigubo šeimos maitintojo/dvigubo šeimos globėjo modelį (Schippers 2001).

Be aukščiau pristatytų politinių sprendimų šeimos ir profesinio gyvenimo vaidmenų derinimo srityje, daugelyje ES senųjų ir naujųjų šalių taip pat taikomos pozityviosios diskriminacijos priemonės. Šių priemonių poreikį lemia hegemoninis patriarchalinis kontekstas, kuriame lyčių socialinė tvarka istoriškai buvo organizuojama viešo/privataus dichotomijos principu, padalijusiu žmonijos egzistenciją į vyro viešumą ir moters privatumą, lyties pagrindu supriešinusiu erdves, veiklos sferas ir sąveikos tipus.

Šis principas atsispindi užimtumo ir mokesčių politikos bei socialinės apsaugos sistemos ideologinėse prielaidose ir struktūrose, kurios daugeliu atveju tik dar labiau sustiprina lyčių stereotipus ir apibrėžia moters ribotą vaidmenį viešojoje sferoje. Šią situaciją bandoma spręsti įvairiomis politinėmis priemonėmis, tačiau, vėlgi, dėmesys problemoms simptomams dažnai užgožia problemos priežastčių sprendimą iš esmės. Beveik visas aukščiau aptartas iniciatyvas apibendrintai galima pavadinti pozityviųjų veiksmų pavyzdžiais, tačiau, nepaisant to, jos susilaukia nemažai kritikos, nes, kaip teigia Ellina (2003), sprendžiant „moteriškas“ problemas pasigendama platesnio požiūrio į individų teises, politinės valios ir drąsos griauti pamatines patriarchato hegemonijas.

Vienas iš pagrindinių politinių lyčių aspekto strategijos ypatumų yra susijęs su aktyviu moterų politiniu dalyvavimu ir procesų stebėjimu politiniame lygmenyje. Šiaurės šalyse moterys, atstovaudamos skirtingiems politiniams lygmenims, kuria ir stiprina tarpinstitucinius tinklus, skleidžia gerąsias bendradarbiavimo patirtis tarp skirtingų politinių partijų, stiprina koordinuoto požiūrio įgyvendinimo galimybes. Moterų politinis atstovavimas Šiaurės šalyse yra viena iš sėkmingiausių lyčių dėmens integravimo strategijos įgyvendinimo prielaidų.

Kitose šalyse (pavyzdžiui, Vokietijoje) moterų koalicijos pagrįstai baiminasi dėl neadekvačios lyčių aspekto integravimo strategijos sampratos politiniame lygmenyje, kuri gali sukurti prielaidas įvairioms politinėms

manipuliacijoms, sukurti finansines kliūtis moterims palankių priemonių ir programų įgyvendinimui. Ne mažiau svarbus šiuo atveju ir kompetencijos bei išmanymo apie lyčių klausimus trūkumas tarp politikų ir valstybės tarnautojų, jau nekalbant apie tuos, kuriems pavedamos atsakingiausios lyčių lygybės politikos įgyvendinimo pareigos. Pastaruoju metu pasigirsta vis daugiau kritikos dėl „iš viršaus“ formuojamos ES lyčių aspekto integravimo strategijos, kuria siekiama suvienodinti skirtingus ES lyčių santykių kontraktus ir tapatybių kultūras. Valstybinės institucijos, kurios dažniausiai atsakingos už lygių galimybių politiką, atitinkamai kritikuojamos, kad per menkai atsižvelgia į moterų organizacijų pasiūlymus (perspektyvą „iš apačios“) ir kultūrinius lyčių tapatybių ypatumus.

Apibendrinant ES lyčių dėmens integravimo strategijos progresą įvairiose šalyse, galima skirti kelias pozityvias tendencijas. Pirma, lyčių nelygybės socialinis matomumas yra viena iš priemonių, padedančių atverti ir tyrinėti ideologines ir kultūrinės lyčių diskriminacijos nišas bei galutinio jų sunaikinimo prielaidas. Daugelyje šalių kaupiami lyčių aspektu diferencijuoti statistiniai rodikliai ir vykdomi nuoseklūs tyrimai (pavyzdžiui, politinių sprendimų poveikio abiem lytims tyrimai). Tai vienas iš labiausiai paplitusių ir pozityviausių lyčių aspekto integravimo strategijos rezultatų, nes statistiniais rodikliais ir tyrimais atskleista empirinė realybė praplėtė diskusijų spektrą bei sustiprino politinius argumentus.

Šiaurės šalys ypač pasižymi lyčių tyrimais, pasekmių analize bei rekomendacijomis. Lyčių dėmens integravimas čia pasitelkiamas kaip darbinis metodas, nors pati strategija, žinoma, suprantama žymiai platesne prasme – kaip prielaida įvairių politinių sprendimų įgyvendinimui. Antra, kai kurios šalys jau priėmė principinius sprendimus, siekdamas sutvirtinti moterų politinio atstovavimo pozicijas. Galų gale lyčių perspektyva palengva įtraukiama ir į politinių procesų stebėjimą. Šiame skyriuje aptartų veiksnių kompleksas rodo, kad strateginiai lygių galimybių politikos

sprendimai neatsiejami nuo tarpdisciplininio ir tarpinstitucinio teisinio, ekonominio, politologinio, sociologinio, kultūrologinio ir net psichologinio požiūrio, metodologinių priemonių ir, svarbiausia, jautrumo lyčių klausimams.

Paviršutiniškas lietuviškosios lyčių politikos spindesys

Lyčių lygybė Lietuvoje deklaratyviai grindžiama lyčių lygiomis teisėmis, atsakomybe, galimybėmis visose gyvenimo srityse ir vienodos elgsenos su abiem lytimis principu. Pabrėžiama, kad lygios galimybės vyrams ir moterims – tai kliūčių nebuvimas nė vienai iš lyčių visaverčiai dalyvauti ekonominiame, politiniame ir socialiniame gyvenime. Remiantis lyčių lygybės politika formaliai siekiama lygaus įtakos pasidalijimo ekonomikoje, visuomeniniame gyvenime ir sprendimų priėmimo procesuose.

Šie principai įtvirtinti LR Konstitucijoje ir nuo 1999 m. balandžio 1 d. įsigaliojusiame LR Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme – pirmame tokio pobūdžio įstatyme Vidurio ir Rytų Europoje. Be to, nuo 2003 m. birželio 7 d. įsigaliojo Valstybinė moterų ir vyrų lygių galimybių 2003-2004 m. programa. Lietuvos įstatymai *de jure* užtikrina moterų ir vyrų lygias galimybes, šitaip sudarydami reikiamą teisinę bazę ir pažangos lyčių lygybės srityje išpūdį. Lietuvos teisininkų vertinimu, priėmus Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą, darbdaviai ir politikai tapo „jautresni“ vienodų sąlygų taikymo principui bei išreiškia tvirtesnę politinę valią, tačiau Lietuvai vis dar reikia daug pastangų, norint lyčių aspekto integravimo strategijos taikymą suderinti su ES direktyvų reikalavimais ir pasiekti tikrąją lygybę *de facto* (Burneikienė *et al.* 2002). Lygių galimybių principas nebuvo pats svarbiausias ir net atidžiau svarstomas derybų į ES klausimas.

Lyčių politikos ekspertų⁵ vertinimu, formalioji Lietuvos lyčių politikos pusė iš pažiūros atrodo nepriekaištingai, tačiau jos įgyvendinimą apsunkina įvairūs ideologiniai, kultūriniai, instituciniai ir politiniai veiksniai.

Lyčių aspekto integravimo strategijos koncepcija ir jos metodologiniai mechanizmai politiniame lygmenyje kol kas iš esmės nesuvokti, o pareigūnams, atsakingiems už lygių galimybių politikos įgyvendinimą, trūksta kompetencijos ir pozityvaus nusiteikimo spręsti jiems pavestas užduotis.

”<...> susidaro toks išpūdis, kad iš esmės valstybinės lyčių politikos kaip ir nėra, turiu galvoje tai, kad žmonės, kurie sėdi prie valstybės valdymo svertų, neturi aiškaus suvokimo, kas tai yra, kodėl to reikia ir ką su visu tuo daryti. Mūsų valstybėj yra tiek, kiek to reikia ES, ir vėl susidaro išpūdis, kad viskas ir daroma tik įstatymo lygmenyje <...>. Ta lyčių politika, ji pasidaro pati sau kažkoks toks atskiras darinys, kuris tarytum egzistuoja atskirai nuo kasdienybės. Nėra tokio suvokimo, kad visa mūsų kasdienybė ir yra lyčių politika, kad bet kokiam aspekte tu gali matyti lyčių dimensiją ir mėginti pritaikyti ją tam, kad spręstum konkrečias problemas. <...> kada tu kalbiesi su specialistais, kurie atsakingi už finansų paskirstymą, už ūkį, už švietimą ir pan., jie neturi elementariausio suvokimo, kaip jų kuruojamoje srityje tas lyčių aspektas gali būti integruotas. Tai jeigu jie nesuvokia, vadinasi, tas lyčių aspektas niekaip ir neatsiranda mūsų kasdienybėje. Šiandien jis tiesiog toks, sakykim, augalas, ištrauktas iš dirvos. Kiek jis gali egzistuoti? Peršasi nuomonė, kad tai pasidarys nebemadinga ir bus užmiršta, jei nebus suvokta, kad tai yra mūsų kasdienybė” (*dėstytoja, mokslų daktarė*)*

“Vienas dalykas, reikia lyginti tą formaliąją pusę ir realiąją pusę. Formalioji pusė yra sutvarkyta: yra lyčių politika, ministerija, kuri atsakinga už tai, Vyriausybės patvirtinta Lygių galimybių programa - ji įgyvendinama, netgi finansuojama iš Valstybės biudžeto <...>. Bet išties, jeigu imsime realiai, ji labai silpna. Aš jau nekalbu apie finansavimą, bet ji labai silpna jau vien tuo, kad tie ministerijų atstovai, kurie kiekvienoje ministerijoje jau turėtų daryti politinę įtaką, daugelis iš jų yra patys neįsitikinę tuo savo darbu. Jie tiesiog yra paskirti, ta funkcija yra priskirta papildomai tarp kitų pareigų, ir jie žiūri į tai kaip į kokį papildomą nelabai malonų įpareigojimą. Atsitinka taip, kad žmonės dirba tokioje srityje, kur jų nuostatos yra priešingos lyčių lygybei. Užuoat patys turėję pasiūlymų, <...> jie dažniau užima gynybinę poziciją, kad nereikėtų nieko daryti, o jeigu daryti, tai suplanuoja dažniausiai tokias priemones, kurios iš esmės nelabai matomos” (*LR Seimo narė*).

Lyčių aspekto strategijos įgyvendinimą taip pat apsunkina politinių nuostatų ir sprendimų

fragmentiškumas, nuoseklios strategijos ir reformų tęstinumo trūkumas, kuris atsiranda dėl finansavimo nestabilumo ir, svarbiausia, politinės valios trūkumo. Kai kurie ekspertai netgi suabejojo, ar šiandien išvis galima kalbėti apie lyčių politikos egzistavimą Lietuvoje.

„Ne, tokios (lyčių politikos – aut. past.) išvis, aš manau, nėra. Yra tokie priešokiai, bandoma kažką daryt su tom valstybinėm programom, suformuota tarpministerinė komisija, paskirta premjero patarėja moterų klausimais, keliami lyčių lygybės klausimai. <...> bet vis tiek su parlamento rinkimais, su premjerų kaita tie dalykai vėlgi tai nutrūksta, tai vėl užsimezga. <...> tarp jų (lygių galimybių programų – aut. past.) irgi būna poros metų tarpai, kai programų nebūna, o jos tai būna vykdomos, tai finansavimo trūksta. Vienu žodžiu, tokios nuoseklios politikos nėra. Ji daugiau deklaratyvi” (*moterų NVO atstovė*).

Pati lyčių aspekto integravimo strategija ekspertų įvertinta tik teigiamai. Dažniausiai ji buvo suprantama kaip politinių procesų organizavimas, reorganizavimas, tobulinimas, plėtra ir įvertinimas tokiu būdu, kad lyčių lygybės perspektyva būtų įtraukiama į visas politikos sritis, visus lygmenis ir veiktų visuose etapuose.

Strategijos privalumus ekspertai siejo su įvairiais aspektais. Pirmiausia, adekvatus strategijos įgyvendinimas galėtų padėti atskleisti kompleksiškas lyčių nelygybės priežastis, jų tarpusavio priklausomybę ir siūlyti sprendimo priemones. Antra, strategija reikia pasinaudoti kaip unikaliu visuomenės sąmoningumo ugdymo įrankiu tokiaame kontekste, kuriame esame lyčių santykiai tapatinami su natūraliąja tvarka (todėl jų egzistavimo principai dažnai nekvestionuojami). Trečia, strategijos ilgalaikis požiūris užtikrina jos conceptualinio modelio tvarumą. Viena iš dažniausiai išsakytų strategijos grėsmių siejama su jos ambicingais tikslais ir plačia conceptualine perspektyva, dar svarbiau, neapibrėžta atspirties pozicija, o taip pat baime, kad bendrame strategijos įgyvendinimo kontekste gali būti paskandintos labai praktiškos nelygybės problemos. Strategija a

* Informančių kalba beveik netaisyta (red. past.).

priori atveria įvairius kelius, taigi atsiranda tikimybė pasiklysti, pasirinkti ne patį teisingiausią kelią arba nuspręsti išvis nerizikuoti. Ekspertų vertinimu, lyčių aspekto strategijos įgyvendinimas, be kita ko, pareikalautų didelių finansinių ne tik valstybės, bet ir verslo struktūrų kaštų, todėl jos artimiausia perspektyva išlieka labai miglota.

Apibendrinant ekspertų vertinimus, galima daryti išvadą, kad net ir turint reikiamą ES standartus ir direktyvas atitinkančią teisinę bazę, šiandiniame kontekste lyčių lygybė *de facto* išlieka sunkiai realizuojama vizija. Kaip rodo Vakarų organizuoto moterų judėjimo istorijos pavyzdžiai, nė vienas moterų teisių srities laimėjimas nebuvo pasiektas be ilgos ir varginančios kovos. Tai susiję su politine valia, institucinėmis reformomis, galų gale teisinėmis ambicijomis, bet, svarbiausia, su ideologinių ir kultūrinių klodų transformacija.

„<...> kaip ir higienos suvokimas ar ekologinės savimonės tam tikras lygis, toks suvokimas turi atsirasti ir kalbant apie lyčių lygybę. Kada tu tiesiog suvoki, kad šitaip negali būti daroma. Žmonės turi būti išmokomi pamatyti problemą <...>. Įstatymą galima pakeisti labai greitai <...>, bet kaip naikinti patriarchalinį suvokimą? Čia prasideda visas tas kultūrinis klodas ir įsijungia švietimo sistema, žiniasklaida, masinė kultūra, kuri paveikia mūsų suvokimą iš pašamones, o tarsi kempinė suimam tuos stereotipus ir egzistuojam juose kaip natūraliuose dalykuose. <...> Lietuvoje didžiausia problema ir yra, kad mes labai stipriai esam užsiciklinę su įstatymų leidyba, bet visiškai neproporcingai mažai yra daroma, kad būtų paveikta aplinkui egzistuojanti terpė, kuri pašamoningai formuoja mentalitetą. <...> Va, čia ir turėtų būti sutelktos didžiausios pastangos: kaip, kokius mechanizmus paleist, kaip žmones įtikinti <...>; kad tai nėra tuščios šnekos, kad tai yra naudinga mūsų pačiai visuomenei, kada mes spręsim tas (lyčių santykių – aut. past.) problemas, tada mes turėsime ir demokratiškesnę, ir saugesnę visuomenę” (*dėstytoja, mokslų daktarė*).

Integracijos į ES išvakarėse dažnai buvo minima, kad ES plėtra sukurs palankų normatyvinį kontekstą lyčių dėmens strategijos įgyvendinimui, atsižvelgiant į ilgalaikį ES šalių patyrimą ir adaptuojant pozityviasias praktikas. Ekspertų vertinimu, kai kurios naujųjų ES šalių moterų patirtys gali būti naudingos ir likusiai Europai, nes tam tikrose srityse mūsų šalies

rodikliai buvo ir išlieka geresni nei ES vidurkis (pavyzdžiui, didelis moterų užimtumas ar mažesnė lyčių pajamų diferenciacija). Kita vertus, integruojantis į ES, tam tikros problemos Lietuvoje ir kitose ES šalyse gali tik paaštrėti, pavyzdžiui, prekybos moterimis mastai, kvalifikuotos darbo jėgos migracija į užsienį ir jos koncentracija žemos kvalifikacijos sektoriuje. Tokia koncentracija gali dar labiau sustiprinti darbo rinkos segregaciją moterų nenaudai, arba patriarchaliai mąstančių naujųjų ES šalių masių nutekėjimas į Vakarų.

„<...> ES sukuria prielaidas. Kaip mes pasinaudosime tomis prielaidomis, čia jau yra kitas klausimas. <...> yra koks nors airių variantas ir yra graikų variantas; šios šalys skirtingai pasinaudojo tomis galimybėmis, turi visai kitokių rezultatų. Čia, aišku, aš grėsmės matau tiek, kiek mes galėsime ta situacija pasinaudoti arba nepasinaudoti. <...> aš įsivaizduoju, kad jei ES kelia reikalavimą, tai ji ne vidurki kažkokį išveda, o tik pakelia tą kartelę. Ir vienai šaliai galbūt ten yra pakopėlė, kitoms - trys pakopos, dar kitos - 10 pakopų turi užlipti. <...> jeigu lyčių lygybė yra ES siekiamybė, tai kol ji nebus garantuota 100 proc., kol mes nepasieksime to 50:50, tol mes visą laiką turėsime kurti” (*dėstytoja, mokslų daktarė*).

Pagrindinė nauda bus iš to, kad vis dėlto judėjimas bus, ir žmonės daugiau pamatys, pačios moterys ir vyrai pamatys, kaip yra kitose šalyse, ypač Šiaurės šalyse. Kalbant su paprastais žmonėmis, paprastais vyrais, dar dabar labai dažnai girdi tokį dalyką: „Kokia ten gali būti lyčių politika? Taigi mes einam į Europą! Taigi ten visi lygūs...<...>” Tai, aš sakau, šitas pajudėjimas, šitas akiračio įgijimas bus naudingas <...>. O šiaip tai aš manau, kad mūsų įstojimas labai smarkiai pakenks Europai, nes ateina 10 šalių su patriarchalinėmis nuostatomis. Čia gerokai jiems pagadins ir ilgai reikės laukti, kol atsistatys pusiausvyra. Poveikis bus, ko gero, didesnis į blogą pusę iš mūsų šalių, negu atvirkščiai” (*LR Seimo narė*).

Kaip rodo statistiniai ir empiriniai rodikliai ir juos patvirtinanti informantų nuomonė, naujųjų ES narių moterų padėtis turi nemažai privalumų, lyginant ją su moterų situacija kitose ES šalyse. Pripažįstama, kad be kitų vieningos išsiplėtusios Europos privalumų, ES, be kita ko, sukurs prielaidas platesnei moterų koalicijai ir bendradarbiavimui, padės stipresnius lyčių norminio lygiavertiškumo pagrindus, užtikrins didesnę žmonių toleranciją ir pagarbą žmonių skirtingumui, jautrumą

kitoniškumui ir žmogaus teisėms. Žemiau analizuojama gyventojų nuomonė gerai atspindi, kad lyčių santykių srityje tokie vertybiniai ir instituciniai pokyčiai ypač reikalingi.

Integruojantis į ES: ar kinta Lietuvos gyventojų požiūris į lyčių nelygybę Lietuvoje?

Pastaruoju metu šalyje atliekama vis daugiau tyrimų, bandant išsiaiškinti, kaip Lietuvos gyventojai vertina moterų ir vyrų padėtį įvairiose socialinio gyvenimo srityse, lyčių vaidmenų

pasidalijimą ir diskriminacijos priežastis. Šiame tyrime⁶, be kita ko, buvo siekiama sužinoti gyventojų nuomonę apie Lietuvos lyčių lygybės užtikrinimo mechanizmus, moterų padėties perspektyvas, Lietuvai integruojantis į ES, lyčių vaidmenis ir lytiškumo reikšmes senosiose ES šalyse. Dauguma Lietuvos gyventojų pritaria lyčių lygybės, kaip demokratinės vertybės, saviraiškos laisvės ir pilnaverčių tarpasmeninių santykių nuostatoms ir kartu pripažįsta demokratijos silpnybes šioje srityje, nes, jų nuomone, sąlygos vyrams beveik visose srityse Lietuvoje yra palankesnės nei moterims (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Vyrų ir moterų padėties įvairiose srityse Lietuvoje vertinimai (eilutės %).

Kaip Jūs vertinate vyrų ir moterų padėtį šiose srityse Lietuvoje?	Sąlygos žymiai palankesnės vyrams		Sąlygos šiek tiek palankesnės vyrams		Sąlygos vyrams ir moterims yra vienodos		Sąlygos žymiai palankesnės moterims		Sąlygos šiek tiek palankesnės moterims		Ne•inau	
	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys
Šeimos gyvenime	10,4	31,3	20,4	26,1	56,3	36	3,3	2,9	3,8	0,4	5,8	3,3
Darbo rinkoje	30,7	41,7	34	29,2	24,4	19,2	3,4	3	2,9	2,2	4,6	4,8
Mokymo/ugdymo įstaigose	4,2	16,8	7,5	12,5	59,4	53,1	14,6	6,6	6,7	4	7,5	7
Politikoje	47,5	61,9	25,4	21,6	19,2	10,6	1,3	1,5	0,8	0,4	5,8	4
Įstatymuose	22,2	33,5	15,1	18	42,3	40,1	4,6	2,6	5	0,4	10,9	5,5
Socialinėse normose, papročiuose, tradicijose	12,5	21,3	19,6	19,1	43,8	35,7	8,8	10,3	5	4,4	10,4	9,2

Respondentų nuomone, darbo rinka ir politika yra labiausiai moteris diskriminuojančios sritys Lietuvoje. Apklausoje dalyvavusios moterys išreiškė šiek tiek kritiškesnę nuomonę nei vyrai moterų diskriminacijos atžvilgiu. Paklausti, kodėl moterys daug dažniau užima mažiau atsakingas pozicijas darbo rinkoje nei vyrai, respondentai dažniausiai nurodė tris priežastis: laiko trūkumą moterims dėl jų didesnės atsakomybės už šeimą ir vaikus (52,5%), darbdavių vyrų nepasitikėjimą moterimis (31,1%) bei moterų žymiai mažesnę nei vyrų pasiruošimą kovoti dėl karjeros (30,5%)⁷. Įdomu pažymėti tai, kad vyrai buvo dažniau linkę kaltinti moteris dėl jų

nepasirengimo karjerai, o moterys – darbo aplinkoje dominuojančius vyrus dėl jų nepasitikėjimo moterimis.

Gyventojų nuomonė apie *Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymą* yra iš esmės pozityvi. Beveik trečdalis apklaustųjų (36,8% vyrų ir 33,8% moterų) mano, kad šis įstatymas naudingas Lietuvai, nes jis padės įtvirtinti moterų ir vyrų lygybę Lietuvoje. Panaši dalis respondentų (30,9%) apie tokį įstatymą iki šiol nėra girdėję. Nepaisant iki šiol numatytų ir įgyvendinamų lyčių lygybės priemonių valstybiniame lygmenyje, respondentų nuomone, vyriausybė galėtų šioje srityje nuveikti žymiai daugiau nei iki šiol (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Vyriausybės vaidmuo siekiant lyčių lygybės (eilutės %).

Kaip Jums atrodo, ar vyriausybė turėtų imtis šių priemonių, skatinančių lygias vyrų ir moterų teises?	Sutinku		Nei sutinku, nei nesutinku		Nesutinku		Nežinau	
	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys
Sudaryti geresnes galimybes moterims dirbti ir siekti karjeros	77	88,6	14,2	7,4	3,3	0,4	5,4	3,6
Siekti, kad moterims ir vyrams už tą patį darbą būtų mokamas vienodas atlyginimas	89,1	94,1	4,6	2,2	3,3	1,5	3	2,2
Sudaryti geresnes galimybes moterų dalyvavimui politikoje	67,4	76,5	16,3	14,7	11,3	4,4	5	4,4
Siekti, kad būtų sudarytos galimybės moterims dalyvauti aukščiausio lygio valdyme	64,2	74,6	19,6	13,6	10,4	5,5	5,8	6,3
Skatinti vyrus dalyvauti auginant ir prižiūrint vaikus	66,9	85,3	18	8,5	10,9	4,4	4,2	1,8
Skatinti, kad vyrai ir moterys namų ruošos darbus dalintųsi po lygiai	61,7	82,4	21,3	11	13,3	4,4	3,8	2,2

Kaip rodo 2 lentelėje apibendrinti atsakymų rezultatai, didelė dalis apklaustųjų gyventojų pritaria nuostatom, kurios išdėstytos 2001–2005 metų ES lyčių lygybės strategijoje bei Lietuvos nacionalinėje moterų ir vyrų lygių galimybių 2003-2004 m. programoje. Jos iš esmės atspindi bendruosius lyčių aspekto integravimo strategijos tikslus. Moterys šiems siūlymams yra dažniau linkusios pritarti nei vyrai, ypač vaidmenų persiskirstymo privačioje sferoje atveju. Moterų dalyvavimas politikoje bei aukščiausio lygio valdyme irgi nėra vyrams labai patraukli perspektyva. Tik dėl vienodo užmokesčio už vienodos vertės darbą principo sutinka absoliuti dauguma visų respondentų.

Gyventojai taip pat buvo linkę pozityviai

vertinti moterų padėties perspektyvas, Lietuvai tapus ES nare. Beveik du trečdaliai (65,5 %) apklaustųjų viliasi, kad esant ES sudėtyje Lietuvos moterų padėtis visuomenėje pagerės. Beveik penktadalis (18,8%) respondentų netiki tokios kaitos galimybe, nes, jų nuomone, moterų padėtį lemia Lietuvos tradicijos ir gyvenimo normos, be to, kitose ES šalyse moterys irgi turi mažiau galimybių nei vyrai. Žemiau pateikiama gyventojų nuomonė apie lyčių vaidmenis ir nuostatas Lietuvos ir kitų ES šalių vyrų ir moterų atžvilgiu. Kaip matyti iš 3 lentelės, nemaža dalis respondentų dėl žinių ar patirties stokos negalėjo daryti tokių palyginamųjų vertinimų.

3 lentelė. Vyrų ir moterų padėties Lietuvoje ir senosiose Europos Sąjungos šalyse vertinimai (eilutės %).

Įvertinkite teiginius apie vyrų ir moterų padėtį Lietuvoje ir kitose senosiose ES šalyse	Sutinku		Nei sutinku, nei nesutinku		Nesutinku		Ne•inau	
	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys	Vyrai	Moterys
Senųjų ES šalių moterys aktyviau kovoja už savo teises nei Lietuvos moterys	62,5	61,5	15,4	17,6	2,5	5,1	19,6	15,8
Senųjų ES šalių vyrai labiau gerbia moteris nei Lietuvos vyrai	38,5	57,5	21,3	17,9	15,9	5,9	24,3	18,7
Senosiose ES šalyse moterys patiria mažiau diskriminacijos nei Lietuvoje	43,3	42,3	19,6	22,4	9,2	9,6	27,9	25,7
Senosiose ES šalyse vyrai skiria daugiau laiko namų ruošai ir vaikų priežiūrai nei Lietuvos vyrai	18,3	24,7	27	25,5	23,7	22,9	31,1	26,9
Senosiose ES šalyse moterys aktyviau dalyvauja visuomeninėje veikloje nei Lietuvoje	53,8	57	18,3	13,6	3,3	9,9	24,6	19,5

Didelė dalis apklausoje dalyvavusių tiek moterų, tiek vyrų mano, kad kitų ES šalių moterys aktyviau gina savo teises dalyvaudamos visuomeninėje veikloje nei Lietuvos moterys. Šiek tiek mažesnė dalis yra linkusi pritarti, kad kitose ES šalyse moterys patiria mažiau diskriminacijos nei Lietuvoje. Toks pozityvus moterų padėties kitose ES šalyse vertinimas gali būti siejamas su bendra šių šalių socialine gerove ir jos teikiama privalumais abiem lytims bei moterų judėjimo šiose šalyse pasiekimais.

Lyginant šio tyrimo duomenis su paskutiniojo dešimtmečio Lietuvos gyventojų nuomonės apklausomis, galima pastebėti, kad žmonių jautrumas lyčių santykių problemoms didėja, vis dažniau kvestionuojamos tradicinio lyčių kontrakto sąlygos, normatyvinės lytiškumo reikšmės ir jų raiškos būdai. Tačiau svarstant socialinės kaitos galimybes, atsiribojama nuo „feministinių“ idėjų ir projektų, aklaiki tikima socialinės ir ekonominės gerovės galia išspręsti lyčių problemas. Deja, kaip rodo kai kurių ES šalių ir JAV patirtis, ekonominė gerovė, priešingai, gali būti dar

labiau lytis diferencijuojantis ir supriešinantis nei jas sutaikantis veiksnys.

Išvados

Lyčių dėmens integravimo strategija Europos Sąjungoje žymi XX a. pabaigos politinių vertybių, minties ir veiksmo paradigmos kaitą lyčių politikos srityje. Iki tol ES lyčių lygybės politika buvo iš esmės orientuota į vienodo užmokesčio principo taikymą pagal Romos sutarties 119 straipsnį ir tik pastaruoju metu lyčių lygybės standartai išplito po visą ES viešosios politikos spektrą. Aktyvus moterų judėjimas privertė pasaulio bendruomenę iš naujo svarstyti lyčių santykį, lyčių ir lytiškumo skirtumus, skirtingas vyrų ir moterų patirtis, jų mąstymą ir savęs suvokimo būdus.

Ilgainiui buvo suvokta, kad sulyginoti vyrų ir moterų teises jau nepakanka, nes lygių teisių užtikrinimas jokių būdu negarantuoja realios lyčių lygybės, priešingai, tik dar labiau sustiprina normatyvinius lyčių režimus ir antagonizmą tarp lyčių. 1995 m. JT Pasaulinėje

moterų konferencijoje Pekine pradėta kalbėti apie naujos sampratos ir metodo poreikį, kuris nuo to laiko vadinamas lyčių aspekto integravimo strategija (*gender mainstreaming*).

Vienas iš pagrindinių strategijos privalumų – ES politinių struktūrų įsipareigojimas šiai paradigmai, taip pat jose sklandančios ambicijos eliminuoti struktūrinę lyčių nelygybę priešais, o ne tik tradiciškai švelninti jos pasekmes, taip pat griauti hegemonines, engiančias vyrus ir moteris, struktūras, įskaitant rasinę ir klasinę diskriminaciją. Strategija siūlo novatorišką metodologinį požiūrį į lyčių santykius ir konkrečius politinius bei administracinius instrumentus, kurie, būdami ES pirminės teisės dalis, nacionaliniuose kontekstuose įgyja skirtingą pobūdį. Istoriniai sociokultūriniai, ideologiniai, instituciniai ir politiniai veiksniai kiekviename šalyje sukūrė istoriškai savitą lyties ir valstybės/rinkos/šeimos kontrakto tipą, kurio sąlygos

atsispindi nacionalinėse lyčių (ne)lygybės sampratoje ir politinėse ambicijose keisti esamo kontrakto sąlygas.

Dažniausiai Lietuvos ekspertų minimos mūsų šalies lyčių politikos problemos susijusios su netinkama lyčių dėmens integravimo strategijos samprata, politinės valios ir nuoseklios strategijos trūkumu, programų finansavimo nestabilumu, atsakingų pareigūnų nekompetentingumu ir jų neįautrumu lyčių problemoms. Ekspertų vertinimu, tai didėle dalimi lemia visuomenės požiūris, teikiantis pirmenybę ekonominei padėčiai ar socialiniams klausimams, o ne moterų ir vyrų lygiateisiškumui. Nors ES pateikia Lietuvai aiškius lyčių lygybės standartus, Lietuvos lyčių dėmens integravimo politika, kaip rodo įvairių šalių patirtis, tam tikrose srityse atspindės tendencijas, būdingas kitoms naujosios ir/ar senosios ES šalims, dar kitose srityse ji skleisis kaip autentiškai lietuviška.

Išnašos

¹ Taikant interviu metodą, buvo apklausti 11 LR Seimo, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos (LGKT), tarptautinių organizacijų, moterų NVO ir mokslo atstovų.

² Apklausą buvo vykdoma pagal VDU Sociologijos katedros projektą „ES plėtra ir jos įtaka moterims Lietuvoje“. Apklausą finansavo Europos komisijos atstovybė Lietuvoje.

³ 1997 m. Amsterdamo sutarties 2 straipsnis moterų ir vyrų lygybę skelbia vienu pagrindinių Europos Bendrijos tikslų, o 3 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad visų rūšių veikloje, susijusioje su šiuo straipsniu, bendrija siekia panaikinti vyrų ir moterų nelygybę ir skatinti lyčių lygybę. 137 straipsnis įgalioja Ministrų Tarybą numatyti direktyvas dėl Bendrijos veiksmų, stiprinant lyčių lygybę. Daugiau informacijos apie sutartį ieškokite: <http://europa.eu.int/abc/obj/amst/en/>

⁴ Šių modelių tipologija sukonstruota, remiantis 2000 m.

12 ES šalių ekspertų nacionalinėmis ataskaitomis ir išvadomis, kurios pateiktos knygoje: Behning, Ute, Pascual S. Amparo. 2001. *Gender Mainstreaming in the European Employment Strategy*. Brussels: ETUI.

⁵ Straipsnyje analizuojami Lietuvos lyčių politikos ekspertų vertinimai, pateikti 2004 m. balandžio-gegužės mėn. Buvo atlikta 11 interviu su LR Seimo, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos (LGKT), tarptautinių organizacijų, moterų NVO ir mokslo atstovais.

⁶ Šiame skyriuje remiamasi reprezentatyvios Lietuvos gyventojų apklausos, kurią atliko TNS Gallup 2004 m. liepos mėn., rezultatais. Apklausą buvo vykdoma tiesioginio interviu metodu respondento namuose. Ji reprezentuoja visos Lietuvos 15-74 metų amžiaus gyventojų nuomonę. Atrankos dydis – 500 respondentų.

⁷ Atsakymų procentinė suma nesudaro 100%, nes respondentai galėjo pasirinkti kelis atsakymų variantus.

Literatūra

Behning, Ute, Pascual S. Amparo. 2001. *Gender Mainstreaming in the European Employment Strategy*. Brussels: ETUI.

Burneikienė, Aušrinė, Vaičiūnienė Laima, Vidrinskaitė Saulė et al. 2002. *Stojimo į ES proceso stebėseną: Moterų ir vyrų lygios galimybės*. Interneto prieiga: <http://www.osf.lt/lt/main.htm>

Crompton, Rosemary. 1999. *Restructuring Gender Rela-*

tions and Employment: The Decline of the Male Breadwinner. Oxford: Oxford University Press.

Drew P. Eileen et al. 1998. *Women, Work and the Family in Europe*. London: Routledge.

Duncan, Simon, Pfau-Effinger Birgit. 2000. *Gender, Economy and Culture in the European Union*. London and New York: Routledge.

Ellina, A. Christalla. 2003. *Promoting Women's Rights: Poli-*

tics of Gender in the European Union. New York: Routledge.

Fraser, Nancy. 1994. 'After the family wage. Gender Equity and the Welfare State', *Political Theory*, 22(4): 591-618.

Gruodis, Karla, red. 1995. *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo*. Vilnius: Pradai.

Mazur, Amy. 2002. *Theorizing Feminist Policy*. Oxford: Oxford University Press.

Nelen, Sara, Honddeghem Annie. 2000. *Equality Oriented Personnel Policy in the Public Sector*. Amsterdam: International Institute of Administrative Sciences.

Rees, Terese. 1998. *Mainstreaming Equality in the European Union, Education, Training and Labour Market Policies*. London: Routledge.

Rubin, Gayle. 1975. The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex'. In Rayna. R.Reiter, ed. *Toward an Anthropology of Women*. New York: Monthly Review Press.

Schalkwyck, Johanna, Woroniuk Beth. 1998. *Development Assistance Committee Source Book on Concepts and Approaches Linked to Gender Equality*. Paris: OECD.

Schippers, J. 2001. 'The Case of Netherlands'. In Ute Behning, Amparo S. Pascual, eds. *Gender Mainstreaming in the European Employment Strategy*. Brussels: ETUI.

Woodward, Alison. 2003. 'European Gender Mainstreaming: Promises and Pitfalls of Transformative Policy', *Review of Policy Research*, 20(1): 65-88.

Summary

European Gender Mainstreaming: Achievements and Challenges of Transformative Policy

Gender mainstreaming aims to enable the state to deliver gender-sensitive policy instruments and transform gender relations. It is a widely adapted approach that was developed in transnational networks of women activists, but goes beyond women's policy machinery. Mainstreaming suggests that equal opportunities for women and men should no longer be achieved solely through traditional equal opportunities policies. The

article analyses the historical development of gender mainstreaming approach, the promises and pitfalls of the transformative policy. The second part of the study analyses main ideological, institutional, political and legal obstacles to the implementation of gender mainstreaming in different national contexts, including Lithuania.

Gauta: 2004 09 18

Pateikta spaudai: 2004 10 05

Vytauto Didžiojo universitetas
Sociologijos katedra
K. Donelaičio g. 52